

Jonathan Franzen: «Πιστεύω ότι ο βασικός λόγος που υπάρχει το διαδίκτυο είναι για να πουλήσεις τον εαυτό σου σύμφωνα με τα πρότυπα της ελεύθερης αγοράς»

07/05/2015

Συναντήσαμε τον βραβευμένο Αμερικανό συγγραφέα στην πρώτη του επίσκεψη στην Ελλάδα. Από τον Σπύρο Πετρονάκο

Ο Αμερικανός συγγραφέας Jonathan Franzen δεν έχει τη φήμη ενός εύκολου ανθρώπου. Για παράδειγμα, έχει δηλώσει ότι όταν τον ρωτούν για τις λογοτεχνικές του επιρροές ή για το πώς γράφει, του ανεβαίνει η πίεση. Δεν συγκαταλέγεται στους συγγραφείς που ασπάζονται τα νέα μέσα ή σε αυτούς που θεωρούν ότι με τα νέα μέσα έχει ανατείλει ένα νέο λαμπρό μέλλον για τις τέχνες, τα γράμματα, τον ακτιβισμό ή την ανθρωπότητα γενικότερα. Ο Franzen θεωρεί ότι ο ρόλος τους είναι υπερεκτιμημένος («το twitter μια χαρά τα πάει, η Αίγυπτος όμως;») θα πει κάποια στιγμή καυτηριάζοντας την άποψη που πρεσβεύει μια άρρηκτη σχέση μεταξύ των νέων μέσων και της Αραβικής Άνοιξης), ή εντελώς αντίθετος με τις έννοιες της σκέψης, της συγκέντρωσης, της ανάγνωσης, της συγγραφικής δραστηριότητας.

Πρόσφατα, και λίγες μέρες πριν την πρώτη επίσκεψη του Franzen στην Ελλάδα, οι New York Times δημοσίευσαν ένα εκτενές άρθρο για τους έντονους κραδασμούς που έχουν δημιουργήσει οι απόψεις του σε ένα μέρος του οικολογικού κινήματος στις ΗΠΑ, απόψεις που μπορούν εύκολα να παρερμηνευθούν ως απαξίωση των δράσεων κατά της κλιματικής αλλαγής, ειδικά σε μια εποχή που διψάει για εύπεπτες αντιπαλότητες.

Όμως, όπως ο ίδιος εξηγεί, το ζήτημα αφορά μια λεπτή διάκριση μεταξύ των δράσεων σε ένα «αφηρημένο» επίπεδο και των άμεσων μέτρων σε τοπική κλίμακα, διάκριση με ποικίλες εκφάνσεις στο έργο του αλλά και στον προφορικό λόγο του. Είτε γραπτός είτε προφορικός, ο λόγος του Franzen ισορροπεί μεταξύ λεπτών αποχρώσεων νοήματος, αντίρροπων συναισθημάτων και ασύμβατων διαθέσεων, δηλαδή του «καυτού υλικού» που βρίσκεται πίσω από τη συχνά «επιφανειακή», όπως τη χαρακτηρίζει, καθημερινότητά μας.

Ο Franzen που συναντήσαμε είναι ένας άνθρωπος πράος, ευπροσήγορος, με ειλικρινή σεβασμό προς τους συνομιλητές του και με τον αυτοσαρκασμό να караδοκεί στις αποστροφές του λόγου του: «δεν μοιάζω με κάποιον που του έχει πει ο εκδότης του να μη πει τίποτα;» λέει όταν ερωτάται για το Purity, το νέο του βιβλίο που θα βγει τον Σεπτέμβριο, ενώ όταν σε εκδήλωση στην Ελληνοαμερικανική Ένωση τον ρωτούν αν πράγματι, ως λέγεται, φοράει ωτοασπίδες όταν γράφει, απαντά «ναι, γενικά τις βγάζω μόνο όταν βρίσκομαι σε εκδηλώσεις».

Ωστόσο, σε άλλες στιγμές της συνέντευξης οι απαντήσεις του Franzen αναδύονται μετά από παύσεις συγκέντρωσης, για παράδειγμα όταν αναφέρεται στην πρόσληψη του έργου του. «Δεν θα έλεγα ότι έχω γνωρίσει πραγματικές αποτυχίες, αλλά μάλλον απογοήτευση, πόνο και αίσθηση απώλειας. Για τις επιτυχίες θα έλεγα ότι ήταν εμπόδια, γιατί με απομονώνουν από τον τρόπο που ζει ο περισσότερος κόσμος, ειδικά αν μιλάμε για οικονομική επιτυχία ... ευτυχώς παραμένω εξαιρετικά, οδυνηρά, ευάλωτος στα άγχη και στη συστολή, οπότε αισθάνομαι ότι έτσι ανακτώ αυτήν την επαφή».

Μετά από παύση αλλά με απαρασάλευτο ειρμό σκέψεων αναφέρεται και στις διαφορετικές προκλήσεις και αποστολές του μυθιστορήματος και του δοκιμίου. «Δεν κάνω έρευνα πριν γράψω τα μυθιστορήματά μου και μόνο λίγη για τα δοκίμια, γιατί πιστεύω ότι η έρευνα δεν επιτρέπει στην ιστορία να ακολουθήσει την κατεύθυνση που αυτή θέλει». «Στα δοκίμια, για παράδειγμα, προσπαθώ να χρησιμοποιώ μόνο τα ελάχιστα δυνατά εξωτερικά στοιχεία ώστε να μπορώ να γράφω ελεύθερα», θα πει για τη φόρμα που του επιτρέπει να εκφράσει και να δημοσιεύσει σε μικρότερο χρονικό ορίζοντα απόψεις για τα ζητήματα που τον «θυμώνουν».

«Αν τα έκανα μυθιστόρημα, μπορεί να έβγαιναν σε δέκα χρόνια αντί για τρεις μήνες, όταν δηλαδή ο κόσμος θα είχε ήδη αλλάξει. Ένιωσα μεγάλο αίσθημα απελευθέρωσης όταν κατάλαβα ότι μπορούσα να εντάξω τη διάσταση της κοινωνικής ευθύνης στα δοκίμιά μου. Το μεγάλο προτέρημα του μυθιστορήματος είναι, βέβαια, ότι μπορώ να αφηγηθώ προσωπικές ιστορίες χωρίς να θέτω σε ιδιαίτερο κίνδυνο τον εαυτό μου ή άλλους. Τα πραγματικά 'καυτά ζητήματα' μπαίνουν στα μυθιστορήματα».

Ένα από τα ζητήματα που είναι γνωστό ότι τον θυμώνουν είναι η καταστροφή της φύσης, και ειδικά της άγριας πανίδας, θέμα για το οποίο έχει γράψει επανειλημμένως και το οποίο, σε συνδυασμό με τις προσωπικές τύχες των χαρακτήρων, αποτελεί ένα από τα πιο συναρπαστικά στοιχεία στα μυθιστορήματά του. Τα τελευταία χρόνια, ο

Franzen έχει αποδυθεί σε μια εκστρατεία προστασίας των άγριων πουλιών, η οποία αποτελεί εστία έντασης και αιτία ενός τεταμένου δημόσιου διαλόγου στις ΗΠΑ με ορισμένους συλλόγους προστασίας της φύσης.

Ένα από τα ακανθώδη σημεία αυτού του διαλόγου είναι, για παράδειγμα, η άποψή του ότι η κλιματική αλλαγή, αν και ιδιαίτερα σοβαρό ζήτημα, ως έννοια παραμένει αφηρημένη και ως εκ τούτου δεν οδηγεί άμεσα στις αποτελεσματικές δράσεις που απαιτεί η διάσωση της άγριας πανίδας. Απαντώντας σε ερώτηση σχετικά με το πάθος του για τα άγρια πουλιά και αν το γεγονός ότι τα θεωρεί ανυπεράσπιστα και «χωρίς φωνή» θα μπορούσε να περιγραφεί με όρους ταύτισης, λέει: «Θεωρώ ότι έχω ‘μεγαλύτερη’ φωνή απ’ό,τι μου αξίζει, σε αντίθεση με τα πουλιά και τα άγρια ζώα που δεν έχουν και στα οποία κάποιος πρέπει να δώσει φωνή. Κάποτε ο άνθρωπος συγκατοικούσε με τα πουλιά, αλλά αυτή η συγκατοίκηση οδεύει προς το τέλος της».

Εξίσου προφανές είναι και το πάθος του για την έννοια της ελευθερίας, των στρεβλώσεων της και των δεξιοτήτων που απαιτεί. Η έννοια αυτή επανέρχεται, αυτή τη φορά στα σχόλιά του για τον χώρο των εκδόσεων και των κριτικών, δηλαδή της «βιομηχανίας το βιβλίου» όπως αυτή διαμορφώνεται και μέσα από το διαδίκτυο. Αντίθετα με πολλούς άλλους συγγραφείς, δεν θεωρεί ότι η δυνατότητα «αυτο-δημοσίευσης ή της δωρεάν προσφοράς ενός συγγραφικού έργου στο διαδίκτυο» είναι ό,τι καλύτερο μπορεί να συμβεί για τους συγγραφείς και τους αναγνώστες.

«Πρόκειται για μια ψευδεπίγραφη εκδοχή της ελευθερίας, ότι δηλαδή μεγαλύτερη επιλογή σημαίνει ταυτόχρονα και μεγαλύτερη ελευθερία. Προσωπικά νιώθω πιο ελεύθερος όταν δεν χρειάζεται να διατρέξω εκατομμύρια τίτλους και υπάρχουν εκδότες και κριτικοί που μπορούν να μου προτείνουν βιβλία».

Η συζήτηση για τον εκδοτικό χώρο και τις νέες τάσεις γρήγορα μετατρέπεται σε κριτική του διαδικτύου «το οποίο πολλοί άνθρωποι θεωρούν ότι θα σώσει τον κόσμο ή τους ίδιους», αν και ως τεχνολογικό επίτευγμα παραμένει αντίθετο «προς τις δραστηριότητες στις οποίες προσωπικά αποδίδω μεγάλη σημασία, όπως για παράδειγμα το διάβασμα,

ή τις συνθήκες που απαιτούνται για να μας απορροφήσει μια αφήγηση» λέει ο Franzen.

«Πιστεύω ότι ο βασικός λόγος που υπάρχει το διαδίκτυο είναι για να πουλήσεις τον εαυτό σου σύμφωνα με τα πρότυπα της ελεύθερης αγοράς ... για τους συγγραφείς είναι σαν μαφιόζικος εκβιασμός του τύπου 'αν δεν συμμετέχεις [στα κοινωνικά δίκτυα] θα εξαφανιστείς'» θα πει λίγο αργότερα, βάζοντας το τελευταίο καρφί.

Διόλου συμπτωματικά, η αναφορά στην υποτιθέμενη «ελευθερία» του διαδικτύου φέρνει μαζί της και το θέμα της θρησκείας, της πίστης και της πρόσληψης του κόσμου με όρους προσωπικού νοήματος. Εδώ ο Franzen δεν αναφέρεται μόνο στη συμβατική έννοια της θρησκείας, αλλά και στη τεχνολογία που αναδύεται ως νέα μορφή φανατισμού: «ο φανατισμός με τον οποίο οι υπέρμαχοι της τεχνολογίας, του διαδικτύου και των κοινωνικών δικτύων, επιτίθενται σε όποιον τους ασκεί κριτική έχει θρησκευτικό μένος». Πρόκειται για τον φανατισμό που θα προσάψει και στους ακτιβιστές κατά της κλιματικής αλλαγής: «μου έχει κάνει εντύπωση το λεξιλόγιο με το οποίο περιγράφουν το μέλλον, σαν να περιγράφουν την Αποκάλυψη».

Λίγο μετά, ωστόσο, θα πει μέσα από τις σκέψεις του για τη θρησκεία και τον φανατισμό συνειδητοποίησε ότι και ο ίδιος ασπάζεται μια αντίληψη της φύσης και της ανάγκης διατήρησης και προστασίας της κατά το πρότυπο του Φραγκίσκου της Ασίζης. «Είναι πολύ περίεργο το πώς τελικά δεν ξεφεύγεις από τα πράγματα με τα οποία νόμιζες ότι έχεις ξεμπερδέψει», προσθέτει για δεύτερη φορά όχι τόσο ως αναφορά στη θρησκεία αλλά περισσότερο ως νύξη προς την κατεύθυνση της πρόσληψης του κόσμου και των διαφορετικών εκδοχών του προσωπικού βιώματος.

Ποιο είναι όμως αυτό το νόημα, ειδικά σε ό,τι αφορά τη φύση την οποία, όπως είχε γράψει σε άρθρο του στο περιοδικό New Yorker, μόνο οι άνθρωποι μπορούν να δουν ως άξια προστασίας; Έχει σχέση με την «επιστροφή της θρησκείας» που, τουλάχιστον σε κάποιες εκδοχές της, φαίνεται να τον ανησυχεί;

Η απάντησή του, η οποία δεν αφορά μόνο τη στάση μας απέναντι στη φύση, θα περάσει μέσα από το παράδειγμα ενός φίλου του, του βιολόγου Daniel Janzen, ο οποίος επί 30 χρόνια παραμένει απολύτως αφοσιωμένος στη διάσωση του τροπικού δάσους στην Κόστα Ρίκα.

«Γιατί προσπαθεί να σώσει το δάσος, όταν γνωρίζει ότι στο άμεσο μέλλον η κλιματική αλλαγή θα το εξαφανίσει; Επειδή έτσι δίνει νόημα στη ζωή του. Αγαπάει το δάσος, δεν μπορεί να κάνει τίποτα για τη κλιματική αλλαγή, αλλά μπορεί να κάνει κάτι σήμερα για το ίδιο το δάσος. Έτσι θα περιέγραφα τα είδη νοήματος. Στην πρώτη περίπτωση κάνω πράγματα χωρίς νόημα, εν γνώσει μου ότι κάτι σαν την κλιματική αλλαγή θα τα καταστρέψει. Στη δεύτερη περίπτωση κάνω πράγματα σε τοπικό επίπεδο που έχουν νόημα για μένα και ωφελούν τα πράγματα που αγαπώ».

Τα βιβλία του Jonathan Franzen διατίθενται από τις εκδόσεις Ψυχογιός και Ωκεανίδα.